

Eudald Serra i el poble ainu. L'estada a Hokkaidō de 1947

Ricard Bru Turull

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Art i Musicologia
ricard.bru@uab.cat

RESUM

L'estada d'Eudald Serra entre els ainus de l'illa de Hokkaidō l'estiu de 1947 va ser una de les experiències més destacades dels tretze anys de vida de l'escultor català al Japó. Aquest estudi recupera l'època de residència d'Eudald Serra a l'arxipèlag, entre 1935 i 1948, posant èmfasi en el pas de l'escultor pels poblats ainus de Shiraoi i Asahikawa.

Paraules clau:

Serra; Japó; ainu; Miyamoto; Shiraoi; Asahikawa; *mingei*; art popular

ABSTRACT

Eudald Serra and the Ainu people. The stay in Hokkaidō of 1947

The stay of Eudald Serra among the Ainu on Japan's northern island of Hokkaidō during the summer of 1947 was an extraordinary experience that marked his thirteen years of residence in the Japanese archipelago. This study retrieves the years of Serra in Japan between 1935 and 1948, with particular emphasis on the sculptor's visit to the indigenous Ainu settlements in Shiraoi and Asahikawa.

Keywords:

Serra; Japan; Ainu; Miyamoto; Shiraoi; Asahikawa; *mingei*; folkcrafts

El poble ainu és, juntament amb el poble ryūkyū d'Okinawa, una de les dues minories ètniques pròpies de l'actual territori japonès. *Ainu* significa 'humà' i fa referència a ells mateixos com a antics habitants del territori. Es diferencien així dels *wajin*, els japonesos que, procedents del sud del país, van anar conquerint les terres septentrionals del Japó al llarg de tot el període Edo (1603-1868). En efecte, d'origen incert, es creu que la cultura ainu es va desenvolupar al nord de l'arxipèlag japonès cap a inicis del segon mil·lenni de la nostra era a partir dels contactes entre les cultures Zoku-Jōmon (250 a. C.-700 d. C.), Okhotsk (600-1000 d. C.), Satsumon (700-1200 d. C.) i japonesa¹. A partir dels segles XVII i XVIII, fruit d'unes relacions cada cop més estretes i més dependents dels japonesos, i especialment entre els segles XIX i XX, com a conseqüència de les polítiques opressives promogudes per l'última etapa del govern dels Tokugawa (1603-1867) i pel govern Meiji (1868-1912), el poble ainu va acabar perdent bona part de les seves antigues pràctiques culturals.

Eudald Serra (1911-2002), resident al Japó entre els anys 1935 i 1948, estava al cas d'aquesta situació i, probablement marcat per l'interès que generava el poble ainu entre els membres del moviment *mingei* (*Mingei undō*), es va sentir atret per saber què en quedava d'unes formes de vida antigues que eren pròpies del Japó, però que, malgrat que havia viscut a Kōbe durant dotze anys, encara no havia pogut conèixer en primera persona. L'ocasió va arribar l'any 1947 (figura 1).

Actualment, els fons públics de la ciutat de Barcelona conserven diverses peces que testimonien els contactes establerts per Eudald Serra amb els ainus. En destaquen dos retrats que esdevenen dues de les últimes obres fetes per

Serra a l'arxipèlag, poc abans de tornar a Barcelona. Dues obres que són, alhora, el testimoni més palpable de l'experiència viscuda per l'escultor en un dels últims poblats ainus del país. Des d'aquest punt de vista, recuperar la història d'aquest conjunt significa no tan sols recuperar una fita destacada de la vida inquieta d'Eudald Serra, sinó també, sobretot, una ocasió única per aproximar-nos a un poble, l'ainu, que encara avui és pràcticament desconegut a Catalunya². Les peces de l'antiga col·lecció d'Eudald Serra i aquelles que atresora l'Ajuntament de Barcelona, adquirides pel mateix artista, esdevenen el testimoni valuós d'un poble que, tot i haver estat maltractat i ignorat, encara avui intenta preservar la seva identitat³.

L'estada d'Eudald Serra al Japó (1935-1948)

La vida és, tot sovint, com un joc de daus. Per molt que la planegem, sempre sorgeixen aspectes inesperats i decisions que, sense saber-ho, ens fan canviar de rumb. I mai millor dit en el cas d'Eudald Serra i el seu viatge i estada al Japó durant tretze anys, inesperat i decidit pràcticament, deia irònicament, jugant a daus: «fue el azar; tres bolitas: África, Asia Menor y Extremo Oriente; salió ésta»⁴. L'escultor va viure al Japó durant un bon grapat d'anys, temps convulsos i tràgics en els quals es van succeir la Guerra Civil espanyola (1936-1939), la Guerra Sinojaponesa (1937-1945) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Tretze anys dramàtics que, tanmateix, en el terreny estrictament personal, van esdevenir uns dels millors de la seva vida⁵.

Eudald Serra va néixer a Barcelona l'1 de maig de 1911 i es va formar com a deixeble



Figura 1.
Miyamoto *ikashmatok* i la seva dona, Sak, fotografiats per Eudald Serra a l'interior de l'antiga casa del poblat ainu de Shiraoi l'estiu de 1947. Successió Serra.

d'Àngel Ferrant (1891-1961) a l'Escola d'Arts i Oficis i de Belles Arts. Els seus inicis com a artista cal situar-los a Barcelona amb una obra moderna i rupturista, d'avantguarda, marcada pel mestratge de Ferran. Discordant amb l'obra de modernistes i noucentistes, i específicament d'escultors com ara Enric Clarasó (1857-1941), pel qual va treballar com a aprenent, va ser a Llotja on, a partir de 1929, Ferrant li va obrir un nou món ensenyant-li el valor del buit i del volum en l'escultura.⁶ Pocs anys després, Serra va entrar a formar part del grup Amics de l'Art Nou (ADLAN), i la seva voluntat de modernitat es va fer palesa amb una primera exposició individual celebrada l'any 1934 a la Sala Busquets i una segona mostra col·lectiva, amb els escultors Ramon Marinel·lo (1911-2002) i Jaume Sans (1914-1987), celebrada l'any següent a les Galeries d'Art Catalunya⁷. Va ser aleshores quan, amb només 24 anys, va decidir emprendre un viatge cap a l'Orient amb un grup d'estudiants de la Universitat de Barcelona per arribar a les costes del Japó l'agost de 1935. Sense ser conscient que l'esclat de la Guerra Civil alteraria tots els seus projectes, va decidir quedar-se al Japó una temporada i, al cap de poc temps, va aconseguir una plaça al consolat d'Espanya a Kōbe. Tanmateix, en plena Guerra Civil, el con-

solat va acabar tancant i, en conseqüència, Serra va perdre la feina.

Amb l'avanç de la guerra, van arribar alguns dels anys més difícils, es va haver de buscar unes altres formes de guanyar-se la vida i, gràcies a una família japonesa, va poder viure durant un cert temps a casa d'un escultor als suburbis de Kōbe, en una platja discreta on compartia espai, temps i experiències amb immigrants coreans i altres artistes⁸. D'aquesta manera, va anar traient el vel a un Japó diferent d'aquell imaginat des d'Europa, tot descobrint, en paraules de Jorge Carrera (1903-1978), «los barrios pobres, color de vejez y de muerte, los mendigos, las linternas de piedra, las casas de obreros, las mujeres mal nutridas, los tabis y las getas, los lamentables coreanos. Y todo ello lo fue plasmando febrilmente en el barro e inmortalizándolo en el bronce, o interpretándolo fugazmente con la línea y el color»⁹. Serra es va posar a dibuixar barris humils, modelant principalment bustos i rostres de persones de l'entorn més immediat i fent esbossos de japonesos i de coreans de Kōbe, mentre que, per guanyar diners, també va realitzar escultures per encàrrec i peces que, en aquell moment, eren poc afins als interessos de l'artista, com ara grups taurins, exòtics als ulls japonesos¹⁰. Aquestes últimes obres, però, eren allunyades de la seva creació més per-



Figura 2.
Eudald Serra davant de la sala d'exposicions de Sankakudō d'Osaka, en ocasió de la mostra d'escultura celebrada a finals de 1938. Successió Serra.

sonal, que, amb una mirada realista, emotiva i humana, començava a deixar al marge la primera trajectòria com a escultor surrealista. Així, tot i que no era pas senzill guanyar-se la vida professionalment com a artista, l'octubre de 1937 va participar, a Tòquio, a la vint-i-quatre exposició de la corporació pública d'artistes Nikakai. Serra, un dels dos únics artistes estrangers que hi havia, s'hi va inscriure com a escultor aportant-hi dues terracotes¹¹. L'any següent, va celebrar dues noves exposicions individuals, primer a la galeria Seijūsha de Tòquio i, posteriorment, del 12 al 16 de desembre de 1938, a la sala Sankakudō d'Osaka (figura 2).

Serra treballava i tenia el seu taller a Rokkō, però viatjava sovint, tant a Tòquio i a Kyoto, com a Yokohama, Nagoya o bé Kamakura, per visitar amics i clients que anaven omplint la seva agenda de contactes. Alhora, al marge de la faceta artística, el juny de 1940, Serra es va casar amb Edmonde Iba Bougeot (1910-1988). Edmonde, nascuda a Ville-d'Avray, vivia a Kōbe i era filla de mare francesa, Gabrielle Bougeot (1884-?), i de pare japonès, Iba Kanichi (1882-?). Alhora,

Edmonde era néta d'Iba Teigō (1847-1926), un dels grans empresaris del Japó d'inicis del segle XX i membre d'una de les famílies més benestants i influents del país. Cal pensar que, per a Serra, degué ser tota una experiència entrar a formar part de la família Iba, en la qual sovint era present l'art, especialment a través del pintor d'Iba Shinkichi.

Al Japó, Serra va trobar el seu camí. Les experiències vitals i professionals van fer-lo evolucionar i madurar com a artista, virant d'un art surrealista i d'avantguarda, potser més innocent, cap a unes formes més personals i suggerents en les quals el treball dels volums i dels materials esdevenia exquisit. El mes de novembre de 1939, el cònsol y poeta Jorge Carrera Andrade (1903-1978) recollia aquestes paraules de Serra:

Me interesan las antiguas esculturas japonesas en madera, las máscaras del Noh, los pórticos de madera, la cerámica antigua, la plasticidad de los vestidos coreanos, la ordenación de la escena en el teatro kabuki, las canciones populares japonesas que evocan en mí algo del vibrar atormentado del canto hondo andaluz. Ya no creo mucho en el surrealismo que resulta algo así como literatura aplicada a la plástica. Trato de huir de la fría plasticidad de Hans Arp para buscar nuevos caminos de emoción estética¹².

En són un bon exemple l'escultura *Arbre de Gernika*, modelada amb fang a Kōbe entre 1938 i 1939, o bé *Tors*, esculpit amb pedra l'any 1940. En efecte, Eudald Serra va seguir creant i exposant dibuixos, aquarel·les i escultures, així com també gravats. Entre aquestes obres, és del tot representativa la sèrie de cinc dibuixos de l'any 1939 gravats en fusta als tallers Takamizawa de Tòquio i enquadernats l'any 1940 als tallers de S. Ito, a Kōbe. Els temes que mostraven eren els habituals, és a dir, el seu entorn quotidià i més immediat: carpes, roba estesa (figura 3), una coreana donant el pit, un escena a la vora d'un temple al capvespre i un coreà. Aquell mateix 1940 va presentar obres noves a la sala d'exposicions dels grans magatzems Daimaru de Kōbe.

Serra es va mantenir actiu com a artista al llarg dels anys, tal com mostren una menció de mèrit artístic i un primer premi atorgats a dues exposicions col·lectives celebrades a Kōbe els mesos de febrer i de novembre de 1942. Així, en paral·lel al treball com a escultor —sempre es va considerar escultor—, cap a l'any 1943, Serra també es va endinsar en l'art de la ceràmica, la qual va esdevenir una de les seves passions d'aleshores en endavant. Entre 1943 i 1944, va presentar escultures, dibuixos i ceràmiques al Shioya Country Club, a la biblioteca de la



Figura 3.
Escena quotidiana de roba estesa al barri de Rokkō, a Kōbe, recurrentment dibuixada (esquerra), grabada (centre) i fotografiada (dreta) per Eudald Serra entre els anys 1938 i 1940. Successió Serra.

Société Franco-japonaise de Kōbe i als magatzems Hankyū d'Osaka. «Mis piezas fueron bien acogidas por los propios japoneses», recordava anys més tard¹³.

Simultàniament a l'activitat com a escultor i ceramista, durant els anys de residència al Japó, Eudald Serra va establir contacte amb un bon nombre d'artistes i amb molts dels protagonistes de la difusió dels postulats del moviment *mingei* centrats en la revalorització de les arts populars i la bellesa dels objectes tradicionals d'ús quotidià. Entre les coneixences, s'hi trobaven figures tan destacades com Serizawa Keisuke (1895-1984), Kawai Kanjirō (1890-1966) i Hamada Shōji (1894-1978), així com Yanagi Sōetsu (Yanagi Muneyoshi, 1889-1961) i Tsukumo Kōjin (1894-1998), directors, respectivament, dels dos principals museus d'art popular japonès del moment, el Nihon Mingeikan, de Tòquio, i el Tōyō Minzoku Hakubutsukan, de Nara. Fruit d'aquestes relacions, en van sorgir projectes interessants que serien recordats en el futur, com ara una cuidada exposició de pintures *Ōtsu-e* organitzada per Serra a Osaka el 1946 o bé un dels frontispicis de la revista *Kō*. Serra havia començat a col·leccionar ceràmiques, estampes i pintures *Ōtsu-e*, i són diversos els testimonis que ens expliquen com, ja aleshores,



s'aproximava amb interès al moviment *mingei*¹⁴. No en va, l'any 1948, Serra va retornar del Japó amb un carregament de més de vint caixes amb centenars de peces d'art popular japonès, amb ceràmiques, vestits, mobles, pintures, talles, joguines, etcètera. Aquest va ser, sens dubte, el germen d'un camp d'estudi que va continuar desenvolupant uns quants anys més tard de la mà del Museu Etnològic de Barcelona¹⁵.

A banda del dolor i del patiment viscut des de Kōbe, dels anys més cruels de la guerra, en sabem poca cosa. Tota la vida recordaria la tràgica experiència dels terribles bombardejos del mes de març de 1945 des de la casa de Rokkō. Sabem,



Figura 4.

Poblat ainu de Shiraoi, nevad, cap a la dècada de 1930. Fotografia de Kinoshita Seizō adquirida per Eudald Serra a Shiraoi l'estiu de 1947. Successió Serra.

però, que el 15 de setembre de 1945, just acabada la contesa bèl·lica, va entrar a treballar com a professor d'art i de modelatge per als membres de les forces d'ocupació nord-americana a l'Osaka Central School. Va ser aprofitant aquesta posició professional privilegiada que, l'any 1947, va tenir l'oportunitat de viatjar per primera vegada cap a Hokkaidō amb l'exèrcit nord-americà i entrar en contacte amb el poble ainu¹⁶.

Eudald Serra i els ainus: el viatge a Hokkaidō

Poc després d'arribar a Barcelona l'estiu de 1948, Serra va veure com aquella ciutat primer republicana i després franquista feia els primers passos per obrir el Museu Etnològic i Colonial, que va ser inaugurat l'any 1949 amb August Panyella (1921-1999) al capdavant. Poc abans d'obrir les portes, Panyella es va posar en contacte amb Eudald Serra i tots dos es van entendre ràpidament. Tant va ser així que, a finals del mes de gener de 1949, l'Ajuntament de Barcelona ja va adquirir a Serra, per 2.000 pessetes, dues primeres obres per als fons públics de la ciutat: dos retrats d'ainus modelats al poblat de Shiraoi (figura 4). Aquesta compra va significar el primer pas de la col·laboració fructífera

d'Eudald Serra amb el Museu Etnològic, alhora que va esdevenir el símbol d'una nova etapa en la vida de l'escultor en la qual la faceta artística compartiria espai, temps i experiència amb una mirada antropològica vers les cultures del món que va anar descobrint durant les dècades següents de la mà d'Albert Folch (1922-1988) i d'August Panyella.

Eudald Serra va viatjar a l'illa de Hokkaidō amb la missió de conèixer de primera mà els ainus, un poble d'origen obscur, tot i que establert al nord del Japó molt abans que els actuals japonesos iniciessin l'expansió cap a les regions de Tōhoku i Hokkaidō. Allà se li va desvetllar l'interès per la descoberta de noves cultures i allà va iniciar, també, els anomenats «retrats antropològics» que, des d'aleshores, va seguir modelant al llarg de tota la vida¹⁷. L'interès d'Eudald Serra pels ainus, tanmateix, pot situar-se també en el context del pensament difós per diversos membres del moviment *mingei*. Com hem destacat anteriorment, Serra ja havia entrat en contacte amb molts d'ells i, des d'aquest punt de vista, l'interès pels ainus es pot posar en relació amb el que van mostrar, uns quants anys abans, alguns dels seus referents, com ara Tsukumo Kōjin i Yanagi Sōetsu.

Com en el cas de la cultura pròpia d'Okina-wa, Yanagi presentava el poble ainu com a posseïdor d'unes formes de vida primitives i a punt



Figura 5.

A l'esquerra, Eudald Serra i Miyamoto Sak fotografiats a l'entrada de la casa de Miyamoto *ikashmatok* l'estiu de 1947. A la dreta, Miyamoto Sak, Yanagi Sōetsu, Miyake Chuichi (1900-1980) i Kawakami Sumio (1895-1972) fotografiats a l'entrada de la mateixa casa de Shiraoi poc temps més tard, a l'octubre de 1947. Successió Serra / Yanagi 1981.

de desaparèixer. Els ainus eren vistos, per Yanagi, com un mirall del poble neolític japonès, hereus directes de la població del període Jōmon. Els presentava com un estadi previ, bàrbar i inferior, a partir del qual s'havia desenvolupat la raça i la cultura japoneses actuals¹⁸. De fet, la visió darwinista generalitzada dels ainus com a poble incivilitzat i salvatge, avantpassats dels japonesos actuals, tenia per a Yanagi un aspecte rellevant i especialment atractiu des del punt de vista artístic i estètic: expressaven una bellesa essencial a través dels objectes quotidians, amb uns dissenys i unes formes poderoses que considerava originals, pures i innates¹⁹. Va ser així que el moviment *mingei* va incorporar, al seu discurs sobre la bellesa de l'art popular japonès, els objectes decorats dels ainus i en va organitzar una exposició al Mingeikan l'any 1941. Aquesta visió, expressada per Yanagi en dos articles publicats entre final de 1941 i començament de 1942 a la revista *Kōgei* que ell mateix dirigia, va donar peu a l'estada d'un mes a Hokkaidō l'octubre de l'any 1947, poc temps després de la visita d'Eudald Serra amb els nord-americans (figura 5)²⁰.

L'objectiu principal del viatge d'Eudald Serra a Hokkaidō era conèixer els ainus en primera persona. Amb aquesta idea, es va dirigir cap al poble pescador de Shiraoi, principal punt d'arribada d'aquells que aleshores estaven interessats a conèixer i veure els costums i les formes de vida dels antics ainus del nord del Japó. Shiraoi

estava ben situat, enclavat a la via de comunicació principal de l'illa, prop de la línia de ferrocarril que connectava Hakodate amb Sapporo²¹.

L'any 1942 havia mort sense descendència l'últim cap ainu (*kotan kor-ku*) de Shiraoi, Kumasaka Shitapire, i, amb la seva defunció, es va extingir l'antiga estructura de govern dels ainus de Shiraoi, en tant que l'Ajuntament japonès de la població ja no requeria cap més sistema intern de governança. Tanmateix, amb la mort de Kumasaka Shitapire, Miyamoto *ikashmatok* (1876-1958), de nom ainu Isonkuru, es va erigir com la principal figura del poblat ainu de Shiraoi (figura 6)²². Miyamoto, tot i que no ostentava cap posició jeràrquica a Shiraoi, va esdevenir un caçador de prestigi, tant dins del poblat com entre els estrangers, els quals va començar a rebre amb les mans esteses per tal de donar a conèixer la seva cultura, amb unes tradicions que es trobaven al límit de l'extinció. En aquest sentit, no tan sols va viatjar més d'una vegada cap a l'illa de Honshū per difondre la cultura ainu, sinó que, des de Shiraoi, va acollir tots aquells estrangers que es van mostrar interessats en el seu món, la qual cosa va donar peu a l'aparició de filmacions i reportatges de gran difusió, com el que va publicar, el juny de 1946, la revista *Life*²³. Serra, que hi arribava de la mà dels americans, va recórrer a aquesta mateixa via per descobrir les últimes traces existents d'una cultura completament diferent d'aquella que havia pogut conèixer amb profunditat durant dotze

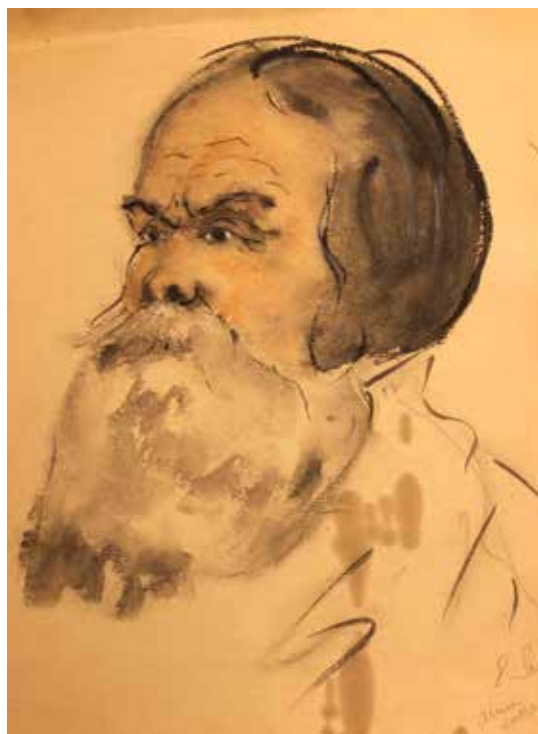


Figura 6.
Miyamoto *ikashmatok*, fotografiat i dibuixat per Eudald Serra a Shiraoi l'estiu de 1947. Successió Serra.



Figura 7.
Vista de l'entrada de la casa de Miyamoto *ikashmatok* amb dos dels seus néts. Shiraoi, 1947. Successió Serra.

anys al Japó. La cultura d'un poble que, malgrat que era història viva del país, havia estat durant molt de temps oprimida i, finalment, aculturada pels mateixos japonesos.

Per tal d'aproximar-se a la vida quotidiana dels ainus de Shiraoi, Eudald Serra va seguir els passos recomanats per Kindaichi Kyōsuke (1882-1971), i ho va fer entrant en contacte, primerament, amb el fotògraf Kinoshita Seizō

(1901-1988)²⁴. Nascut a Aomori, Kinoshita s'havia establert com a fotògraf professional a Shiraoi l'any 1929 i residia al costat de la casa de Miyamoto. D'aquesta manera, a partir de la dècada de 1930, Kinoshita havia anat dedicant part de la seva feina a retratar els costums i la vida dels ainus²⁵. Acompanyat de Kinoshita, Serra va poder descobrir el poble ainu amb ulls no només d'artista, sinó també d'antropòleg, i ho va fer copsant l'experiència tant a través de dibuixos i retrats, com també mitjançant unes fotografies que actualment són de gran valor documental (figura 7). Així mateix, Serra es va endur amb ell una col·lecció de setanta-nou fotografies sobre els ainus de Shiraoi comercialitzades per Kinoshita durant aquelles mateixes dates.

D'aquest viatge, se n'ha conservat un breu diari amb notes preses per Serra, escrites probablement en tornar de Hokkaidō. Tot i que només es tracta de quatre pàgines amb anotacions telegràfiques breus, esdevenen interessants de cara a reconstruir l'estada entre els ainus, perquè aporten noms propis, referències topogràfiques i activitats que ens ajuden a comprendre el viatge. D'altra banda, malgrat que no sabem exactament en quin moment hi va fer la visita, és probable que la dugués a terme entre els mesos de juliol i setembre de 1947, poc abans de la visita de Yanagi Sōetsu²⁶. Segons aquestes mateixes notes personals, sabem que va sortir amb tren d'Osaka el dia 13 [d'agost?] i, després d'una



Figura 8.

Eudald Serra a l'interior i a l'exterior del taller del fotògraf Kinoshita Seizō (*Kinoshita shashikan*), acabant el retrat de Miyamoto *ikashmatok*. Shiraoi, estiu de 1947. Successió Serra.

breu parada a Tòquio, va arribar a Hakodate el dia 15 a mig matí. L'estada a Hokkaidō va ser tan sols de vuit dies, però van esdevenir prou intensos com per deixar un record inesborrable en la vida d'Eudald Serra. Així, procedent de Hakodate, Serra va arribar a Noboribetsu el dia 16 a primera hora del matí. Segons que interpretem llegint el diari de viatge, allà es va trobar amb Mori Kyūichi i Chiri Mashiho (1909-1961), reputat estudiós de cultura ainu i germà de Chiri Yukie (1903-1922). Just després, es va dirigir cap a Shiraoi, on l'esperava el fotògraf Kinoshita i, especialment, és clar, els ainus.

Feia diversos anys que Eudald Serra modelava retrats de persones del seu entorn, de Kōbe, de l'àrea de Kansai i també de Kantō. En aquest sentit, el viatge a Hokkaidō va ser preparat a consciència amb l'objectiu de reproduir el rostre de diversos ainus, a fi d'obtenir-ne uns retrats que, més enllà de la seva faceta artística, haurien d'adquirir també un valor antropològic i documental. Per tal de treballar en les millors condicions possibles, tot i estar allotjat a l'hotel de l'estació de Noboribetsu, durant el dia, Serra es va instal·lar al taller que Kinoshita tenia a Shiraoi, així va poder aprofitar l'estada al costat de Miyamoto *ikashmatok*. El taller del fotògraf, amb una sala central coberta amb un sostre alt de vidre glaçat, permetia l'accés diàfan de llum natural i resultava ideal per modelar els dos retrats (figura 8).

Miyamoto-san, tal com l'anomenava Eudald Serra, s'havia fet famós a l'estranger no tan sols per les fotografies publicades a revistes com ara *Life* o *Geographical Magazine*, sinó també, segons afirmava Serra, per haver estat un dels representants del poble ainu davant del general MacArthur (1880-1964) un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial²⁷. Seguint els passos de Kinoshita, el mateix dia 17 va començar a fer fotografies dels diversos membres del poblat, de les cases i dels característics *inori* amb cranis d'ós, alhora que va començar a modelar el rostre de Miyamoto. Serra va treballar intensament tant a l'aire lliure com al taller, de tal manera que, tot just acabat el retrat de Miyamoto, el dia següent, va iniciar el retrat de la seva nora, Yuki, casada amb Miyamoto Yoshio (1907-1967), de nom ainu Tomoram. Els retrats de Miyamoto i de Yuki, modelats en fang i passats a motlle de guix, van ser acabats el dia 19.

La proximitat tant amb la família Miyamoto com amb altres membres del poblat, i amb la família Kinoshita, especialment els més petits, va fer que s'establís entre ells uns llaços d'afecte que quinze anys més tard Serra encara recordava amb nostàlgia: «durante muchos meses, los niños ainus fueron mis mejores amigos. Al saber que regresaba a mi patria, me obsequiaron con sus ingenuos dibujos»²⁸. Tanmateix, el temps era limitat i l'estada planejada per Serra també contemplava la visita als ainus de Chikabumi,



Figura 9.
Fotografia d'Eudald Serra amb la família de Kawamura Kaneto i Tome, a Asahikawa, l'estiu de 1947. Successió Serra.



Figura 10.
Retrat de Mamiya Yoshio modelat per Serra l'estiu de 1947 a Asahikawa. Successió Serra.

els quals s'havien erigit com uns dels caps més visibles de la defensa dels drets del poble ainu davant dels abusos i el menyspreu del govern central de Tòquio²⁹. Així, l'endemà d'haver visitat de nou Chiri i d'haver passat una última nit a l'hotel de l'estació de Noboribetsu, a dos quarts de sis del matí, va agafar el tren militar en direcció a Sapporo i va arribar fins a Chikabumi, als afores de la població d'Asahikawa.

De la mateixa manera que Shiraoi era un dels centres principals d'atracció per a aquells interessats en el poble ainu, Chikabumi disposava, des de l'any 1916, d'un centre creat expressament per col·laborar en la preservació de les tradicions ainus. Havia estat fundat per Kawamura Kaneto (1893-1977) i va esdevenir una de les diverses iniciatives que, des d'Asahikawa, es van anar prenent al llarg de la primera meitat del segle XX per lluitar contra l'antiga llei japonesa de protecció dels ainus (*Hokkaidō kyūdojin hogohō*) promulgada l'any 1899 amb l'objectiu de japonitzar tota la població de l'illa.

Arribat a Asahikawa, Serra va passar la primera nit en un hotel («hotel sucio», anotava al diari) i una segona nit a casa de Kawamura i la seva esposa Tome. L'endemà, hi va escriure: «comí y dormí en casa de Kawamura (sopa de pescado y verduras y arroz), futon limpio». En

total, hi va ser tres dies, la qual cosa li va permetre conèixer no tan sols la família de Kawamura Kaneto (figura 9), sinó també el cantant ainu Sunazawa Ichirō, deixeble de la famosa cantant Awaya Noriko (1907-1999). Alhora, va realitzar el retrat de Mamiya Yoshio (figura 10), probablement el fill de Kawamura Kaneto i de Peramonkoro (1897-1971) i germanastre del futur gran escultor ainu Bikky Sunazawa (1931-1989). L'últim dia va embalar el motlle de guix i el va facturar a primera hora per tal de poder assistir, a les 11 del matí, al festival de l'ós, *Iyomante* (figura 11), que, seguint l'antiga tradició, encara se celebrava periòdicament a Arashikawa. A les dues del migdia, va agafar el tren de la Creu Roja cap a Sapporo per arribar a Hakodate al vespre, i de Hakodate va tornar cap a Kōbe.

A Kōbe, encara s'hi va quedar alguns mesos més amb l'esposa i la filla. Tanmateix, s'acostava l'hora de tornar, i l'any següent, superats els diversos conflictes bèl·lics que havien condicionat en gran mesura la seva llarga estada al Japó, Eudald va veure arribar el moment de dirigir-se cap a Barcelona. La mare havia mort feia uns quants anys i el pare s'estava fent gran. A primers de maig de 1948, van emprendre el retorn dalt d'un vaixell nord-americà cap a San Francisco. Un cop als Estats Units, van romandre un cert



Figura 11.

Celebració de la festa de l'ós, *Iyomante*, a Asahikawa l'estiu de 1947, davant d'un públic japonès i de militars nord-americans, entre els quals hi havia Eudald Serra. Entre els ainus que hi apareixen ballant, s'hi poden identificar Mamiya Kime i Kawamura Muisashima, de Chikabumi, i Nikai Ichiyo, de Piratori. Successió Serra.

temps a la costa est, fins que, atesa l'ascendència japonesa directa de la família de l'Eudald, es van veure forçats a marxar del país. Va ser així com van acabar arribant a Espanya al cap de menys d'un any de la visita a Hokkaidō. Via Bilbao, Eudald Serra, Edmonde Iba i la filla Isabel van arribar a Barcelona el 14 de juny de 1948.

Peces ainus a les col·leccions catalanes

De l'estada entre els ainus de Hokkaidō de l'any 1947, n'han quedat diversos testimonis, entre els quals trobem les breus notes del viatge, una dotzena de dibuixos, els retrats de Miyamoto *ikashmatok*, Yuki i Mamiya, i més d'una vuitantena de fotografies. Les que estaven fetes per Eudald Serra, algunes de les quals eren similars a les que es conserven de Kinoshita Seizō al Museu Ainu de Shiraoi, mostren el poblat de Shiraoi, tant les cases com els espais de culte, així com la festa de l'ós d'Asahikawa. Alhora, cal sumar-hi un conjunt de gran valor documental com és el d'imatges de la vida quotidiana dels ainus de Shiraoi que van molt més enllà de les típiques escenes turístiques i per a postals. Complementant les fotografies, Serra va aconseguir, almenys, un ganivet *makiri*, un *ikupasuy* i un vestit *attush*.

Acabat d'arribar a Barcelona, entre el 4 i el 17 de desembre de 1948, la Sala Busquets del pas-



Figura 12.

Fotografia del retrat original de Miyamoto *ikashmatok* modelat al taller de Kinoshita Seizō l'estiu de 1947. La peça va ser traslladada al guix (MEB 3-1 bis) i posteriorment, l'any 1948, a la pedra calcària (MEB 3-1). Les dues còpies es conserven al Museu Etnològic de Barcelona. Successió Serra.

seig de Gràcia va organitzar la primera exposició d'obres fetes per Eudald Serra durant els anys de residència al Japó, un conjunt de vint-i-cinc escultures entre les quals hi havia el retrat de Miyamoto esculpit en pedra calcària, el retrat de Yuki esculpit en alabastre i el retrat de Ma-



Figura 13.

Eudald Serra modelant el rostre de Miyamoto Yuki al taller del fotògraf Kinoshita Seizō. Per a l'ocasió, Yuki va vestir-se amb l'*attush* cerimonial i la cinta *sapashina* (o *matanpush*) de Miyamoto Sak. Es conserven dues còpies del retrat modelat per Eudald Serra al Museu Etnològic de Barcelona (MEB 3-2 i 3-2 bis). Shiraoi, estiu de 1947. Successió Serra.

miya, de terracota. Passat tan sols un mes més, el 25 de gener de 1949, l'Ajuntament de Barcelona va acordar adquirir els dos retrats fets a Shiraoi, el de Miyamoto (figura 12) i el de Yuki (figura 13). En el cas del retrat de Yuki, Serra va aprofitar el trasllat del model original a l'alabastre per policromar-ne el rostre, amb l'objectiu d'incorporar-hi un tatuatge facial femení, un dels trets culturals tradicionals característics de les dones ainus fins a inicis del segle XX³⁰. Finalment, totes dues peces, juntament amb dues aquarel·les japoneses, van entrar al dipòsit del Museu el març de 1949. Tan sols havia passat un mes de l'ingrés de les primeres adquisicions de la nova institució i el cert és que l'obtenció inicial dels dos retrats ainus, així com la bona entesa entre Serra i Panyella, van esdevenir fonamentals per als primers èxits del Museu Etnològic i per a la creació d'una secció específica dedicada al Japó³¹. «El Museo Etnológico y Colonial inició desde su fundación en 1949 una sección dedicada a la cultura tradicional y al arte popular japonés», afirmava Panyella, «de la que se inauguró una salita en febrero de 1949. En varias ocasiones, mediante donativos, adquisiciones y depósitos se han ampliado las series japonesas que cuentan

con tejidos, cerámicas, porcelanas, útiles varios, y dos magníficas esculturas antropológicas de un varón y una mujer ainú, la interesantísima raza blanca de Hokkaido»³².

Un any més tard, Serra va donar al Museu Etnològic un primer ganivet *makiri* (MEB 14-7). El segon ganivet ainu que va rebre la institució (MEB 87-716), datat de l'any Shōwa 20 (1945) en commemoració de la fi de la Segona Guerra Mundial, i dos *ikupasuy* (MEB 87-717, MEB 87-856) van ingressar als fons municipals l'any 1958, juntament amb la resta de peces adquirides durant la primera expedició del Museu Etnològic al Japó. Finalment, un últim *ikupasuy* (MEB 152-652), representatiu dels ainus del sud de l'illa meridional de Sakhalin, va ser adquirit per Eudald Serra a Kyoto durant la tercera expedició al Japó, organitzada pel Museu Etnològic l'any 1964³³.

Els *makiri* eren els ganivets propis dels ainus. N'hi havia tant de masculins com de femenins, aquests segons tenien unes dimensions lleugerament inferiors. Tots acostumaven a estar profusament decorats, es duïen penjats de la cintura i eren un dels instruments indispensables per a la vida masculina. S'utilitzaven per realitzar objectes sagrats i cerimonials, com l'*inaw*



Figura 14.
Attush d'obyō atribut a Peramonkoro, ca. 1947. Visió frontal i decoració posterior. Successió Serra.

i l'*ikupasuy*, així com també com a eina de caça i com a utensili per a l'existència quotidiana. D'altra banda, *ikupasuy* és com s'anomenava l'estri de fusta decorat amb motius gravats o en relleu i fet servir pels homes ainus durant els rituals sagrats. Com que també eren utilitzats col·locant-los sota del nas abans de veure sake en les cerimònies, des dels segles XVI i XVII van començar a ser erròniament identificats com a «aixecabigotis» (*higebera*), tant per part dels japonesos com d'aquells estrangers que en van observar l'ús, també d'Eudald Serra. Tanmateix, aquest objecte no tenia res de prosaic, sinó que, ben al contrari, l'*ikupasuy* era, sens dubte, l'objecte físic amb una càrrega espiritual més important d'entre tots els utilitzats pels ainus: era l'instrument de pregària que els capacitava per comunicar-se indirectament amb els déus. Com a mediador i intermediari entre els homes (*ainu*) i els déus (*kamuy*), els *ikupasuy* eren utilitzats en un gran nombre de cerimònies i actes religiosos conjuntament amb un bol lacat i el suport corresponent. Documentats des del segle XVI, els *ikupasuy* mostraven, com els *makiri*, una gran riquesa de dissenys que també es fa palesa en els exemplars conservats a Barcelona. Uns i altres presentaven sempre motius decoratius diferents i únics, amb formes acuradament gravades o esculpides seguint motius simbòlics específicament escollits, ja fossin florals, geomètrics o bé animals, com ara balenes, ossos o salmons.

De totes les peces ainus adquirides per Eudald Serra i conservades actualment en mans de particulars, la més representativa i destacada és un vestit *attush* atribuït per la família de Kawamura Kaneto a l'artista tèxtil Sunawaza Peramonkoro

(figura 14). Peramonkoro, que havia estat casada durant un cert temps amb Kawamura Kaneto, va fer-se un lloc a la història dels ainus de Chikabumi com a lluitadora pels drets del seu poble juntament amb el seu segon marit, Sunazawa Ichitarō (1893-1953), i com a mare de l'escultor ainu més destacat del segle XX, Bikky Sunazawa. Tanmateix, una de les facetes per la qual és més recordada entre els ainus de Chikabumi és per la seva aportació com a creadora de teixits.

Els *attush*, utilitzats sovint pels ainus en cerimònies rituals i altres actes destacats, estaven confeccionats amb una fibra resistent d'arbre anomenada *obyō*. Si bé el teixit principal era fet a base d'*obyō*, el qual presentava una textura cromàtica especialment valorada, els *attush* hi incorporaven brodats amb tela de cotó als extrems, al voltant del coll i a les mànigues, tant per evitar el desgast a les parts més sensibles com, simbòlicament, per tal que no entressin mals esperits al cos. Partint d'aquesta base, els motius que decoraven els *attush* variaven clarament en funció del lloc on es feien, essent l'exemplar d'Eudald Serra una mostra representativa de la tradició dels ainus de Chikabumi³⁴. En aquest cas, seguint la gramàtica pròpia dels dissenys ainus, la superfície de cotó està brodada amb un fil que ressegueix una característica forma de claudàtor, anomenada *ayus*, tot creant simbòlicament una forma repetitiva popular que de vegades s'ha interpretat com un insecte amb fibló capaç d'espantar els mals esperits³⁵. Amb tot, també hi ha qui diu que tal disseny podria simbolitzar formes flamíferes, poderoses i protectores, mentre que d'altres es neguen a voler-hi trobar cap significat.

Record del poble ainu

A mitjan novembre de 1966, l'escultor Apel·les Fenosa (1899-1988) i la seva esposa Nicole Fenosa (1926-2012), seguint l'empremta d'Eudald Serra i acompanyats per l'escultor Mine, van aprofitar una curta estada al Japó per desplaçar-se fins a Hokkaidō per conèixer el fill de Miyamoto *ikashmatok* i els ainus del poblat de Shiraoi. Tomuramu i la seva dona continuaven acollint els estrangers que es mostraven interessats en la seva cultura tal com ho havia fet Isonkuru. La parella va rebre el matrimoni Fenosa a casa, on van sopar junts, i li va oferir com a record, després de fer una demostració de les ofrenes als déus, un *iku-pasuy* modern³⁶. Era el final d'una etapa marcada per importants canvis socials, demogràfics i econòmics a l'entorn d'un turisme creixent que, des d'aleshores, va visitar Shiraoi cada cop amb més freqüència i intensitat. Poc després, l'antic poblat ainu va ser traslladat a *porotto kotan* i, responenent a la demanda turística i a les exigències per intentar preservar la memòria dels ainus, finalment, l'any 1976, es va inaugurar el Museu Ainu de Shiraoi.

Així com els poblats antics i els habitatges tradicionals només es mantenen amb la funció de fer de testimonis, atès que han estat reconstruïts com a museus i memorials, i de la mateixa manera que la llengua ainu ha deixat de ser un mitjà de comunicació per esdevenir tan sols el record oral d'una identitat, el treball decoratiu en fusta i la indumentària són dos dels trets culturals i artístics rellevants del poble ainu que han perdurat vius fins a l'actualitat, juntament amb la música, les narracions orals i les velles cerimònies. Els materials adquirits per Eudald Serra i tots aquells que atresora el fons històric del Museu Etnològic de Barcelona representen el testimoni més palpable d'aquell viatge de 1947 i, al mateix temps, conformen un conjunt representatiu de la identitat i de l'expressió artística que tradicionalment ha caracteritzat el poble ainu. Es tracta d'un conjunt que algun dia haurà de poder ser exposat per mirar de contribuir, ni que sigui molt modestament, a difondre al nostre país el coneixement d'una cultura i d'un poble, l'ainu, que Eudald Serra no va oblidar mai.

* Aquesta recerca ha estat possible gràcies al suport de l'equip impulsor del Museu de Cultures del Món de Barcelona i al finançament de la Hakuho Foundation de Tòquio, que em va permetre fer una estada de recerca a l'International Research Center for Japanese Studies (Nichibunken) de Kyoto i a Hokkaidō entre els mesos de març i agost de 2015. Així mateix, aquest estudi no hauria estat possible sense la col·laboració de Ramiro Córdoba, ni tampoc sense l'ajuda dels familiars descendents de Miyamoto *ikashmatok*, Kawamura Kaneto i Kinoshita Seizō, especialment Ōsuga Rueko, Kawamura Kenichi, Kawamura Hisae i Kinoshita Tokiyo, així com també Suenaga Kō. Igualment, també mereix un agraïment especial l'ajuda i les facilitats ofertes per part de Sugiyama Takashi, conservador del Mingeikan de Tòquio; Nomoto Masahiro, director del Museu Ainu de Shiraoi, i Christophe Marquet, director de la Maison franco-japonaise de Tòquio.

1. Per a una primera aproximació en llengua anglesa al poble i a la cultura ainus, vegeu W. W. FITZHUGH i Ch. O. DUBREUIL (ed.) (1999), *Ainu: Spirit of a Northern People*, Washington, University of Washington Press.

2. Per a una aproximació a la imatge i a les primeres notícies esporàdiques sobre els ainus aparegudes a l'Espanya de la segona meitat del segle XIX i començament del segle XX, vegeu D. ALMAZÁN (2005), «Primitivismo versus Japonismo: El pueblo Ainu frente al moderno Japón», *Studium: Revista de Humanidades*, núm. 11, p. 75-92, i D. ALMAZÁN, «Las japonesas que no lo parecen: Estudio de la imagen de la mujer ainu en la época del japonismo», a E. BARLÉS i D. ALMAZÁN (ed.) (2016), *La mujer japonesa: realidad y mito*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, p. 913-932.

3. L'any 1984, el govern de Hokkaidō va realitzar l'últim cens de població i va registrar un total de 24.381 ainus. El darrer estudi oficial, datat l'any 2006, mostra una xifra de 23.782 ainus residents a l'illa de Hokkaidō. Amb tot, es considera que la xifra poblacional real podria ser encara força superior actualment, en tant que una part important de la població probablement oculta la seva identitat per por de ser discriminada. Si bé les formes antigues de vida n'han quedat abolides i la llengua n'està pràcticament extingida, la identitat se'n manté viva entre una part important de la població.

4. Manuel del ARCO (1953), «Mano a mano: Eudaldo Serra», *La Vanguardia*, 18 de desembre, p. 13.

5. Així és com ho afirmava l'any 1999, als vuitanta-vuit anys. J. NOGUERO (1999), «El viatge de la vida, amb Eudald Serra», *Escola Catalana*, núm. 362 (juliol-setembre), p. 35.

6. Per a una aproximació panoràmica a la vida i a l'obra d'Eudald Serra, vegeu J. TEIXIDOR (1979), *Eudald Serra*, Barcelona, Polígrafa, i F. MARZÀ i P. SERRA (1998), *Eudald Serra: Rastres de vida*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

7. J. TEIXIDOR (1979), *Eudald Serra...*, op. cit., p. 11.

8. J. NOGUERO (1999), «El viatge...», op. cit., p. 35.

9. J. CARRERA ANDRADE (1940), «Descubrimiento del Japón por un artista catalán», *Repositorio Americano: Semanario de Cultura Hispánica*, núm. 884 (10 de febrer), p. 54.

10. J. NOGUERO (1999), «El viatge...», op. cit., p. 36.

11. *Dai nijūyonkai. Nikabijutsu tenrankai mokuroku*, Nikakai, Shōwa 12 (1937), p. 50. El catàleg també es pot consultar reproduït a *Kindai Nihon to katarogu korekushon. Nikakai. Mokuroku-ben dai 5-kan: Shōwa 12 nen - Shōwa 14 nen*, Tòquio, 2002, p. 63. J. TEIXIDOR (1979), *Eudald Serra...*, op. cit., fig. 33.

12. J. CARRERA ANDRADE (1940), «Descubrimiento del Japón...», op. cit., p. 54.

13. A. LLOPIS (1966), «Barceloneses en Nueva Guinea. Fin de un viaje: Eudaldo Serra, escultor de los nativos», *La Vanguardia* (24 de març), p. 53. En aquesta revalorització de la ceràmica per part d'Eudald Serra, al llarg dels anys, Hamada Shōji i altres ceramistes, com Arakawa Toyozō, hi van tenir un paper rellevant.

14. Properament publicarem un estudi específic més aprofundit sobre la vida i l'obra d'Eudald Serra al Japó entre 1935 i 1948. Alguns dels resultats, presentats al simposi internacional *Edo no shomin kaiga, Ōtsu-e wo yomitoku - kaidō eshi kara Miro made* (Maison franco-japonaise de Tòquio, 2016), també seran donats a conèixer pròximament a la revista *Bijutsu Forum* de Kyoto (2017).

15. Per a una aproximació a la incidència d'Eudald Serra en la formació posterior de les col·leccions japoneses del Museu Etnològic de Barcelona, vegeu els estudis de Muriel Gómez: M. GÓMEZ (2003),

«Mingei o el arte del pueblo: Las colecciones japonesas del Museo Etnológico de Barcelona», *Artígrama*, núm. 18, p. 199-210; M. GÓMEZ (2010), «Las colecciones del Museo Etnológico de Barcelona: Las colecciones de Eudald Serra», a P. SAN GINÉS (ed.), *Cruce de miradas, relaciones e intercambios: Colección Española de Investigación sobre Asia Pacífico*, 3, Granada, Universidad de Granada, p. 211-230; M. GÓMEZ (2011), *El Movimiento Mingei en las colecciones del Museo Etnológico de Barcelona: El caso de los kyōdo gangu*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, i M. GÓMEZ (2013), «La mirada de Eudald Serra: El artista a través de las colecciones de cerámica japonesa del Museo Etnológico de Barcelona», *Archivo Español de Arte*, LXXXVI, 343 (juliol-setembre), p. 221-236.

16. Tot i que la dona i la filla es van quedar a Kōbe, Serra va viatjar acompanyat d'altres membres de les forces d'ocupació nord-americanes.

17. L. SORIANO (1991), *Escultures antropològiques d'Eudald Serra i Güell*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

18. Y. KIKUCHI (2004), *Japanese Modernisation and Mingei Theory: Cultural nationalism and Orientalism*, Londres i Nova York, Routledge, p. 157.

19. S. YANAGI (1981), *Yanagi Sōetsu Zenshū*, volum 15, Tòquio, Chikuma shobō, p. 502.

20. Yanagi va visitar les poblacions de Yūnokawa, Otaru, Sapporo, Shiraoi, Noboribetsu, Tōya i Hakodate, on va poder coincidir amb l'artista Kawakami Sumio i diversos membres de l'associació Mingei Kyōkai. Les úniques dues referències que coneixem respecte a aquesta estada van aparèixer a la revista *Kōgei* (núm. 119, 1948, p. 80) i, uns quants anys més tard, a la revista *Mingei*: S. KAWAKAMI (1965), «Shiraoi no Yanagi sensei», *Mingei* (octubre), p. 19-20.

21. A partir de final del segle XIX, Shiraoi es va convertir en el principal focus d'estudi dels ainus. El poblat va ser visitat per l'emperador Meiji l'any 1881 i des d'aleshores va ser cada cop més freqüentat com a exemple de poble ainu per investigadors, acadèmics i també curiosos. Passada la Segona Guerra Mundial, tant nord-americans com japonesos, entre els quals hi havia Yanagi Sōetsu i Hamada Shōji, van continuar visitant el poblat, malgrat que, fruit de la ferotge política colonialista del Govern japonès, ja havien perdut una bona part de

les seves pràctiques tradicionals. *Shiraoichōshi*, Shiraoi, 1975.

22. El nom de Miyamoto s'ha escrit de moltes maneres diferents. En aquest estudi, intentem ser el màxim de fidels possible a la pronúncia ainu. Així, seguint el consell d'Ōsuga Rueko, néta de Miyamoto i una de les poques coneixedores de la llengua ainu, hem optat per transcriure el nom com a *ikashmatok*, prescindint de la pronúncia sil·làbica japonesa (*ikashimatoku* / *ekashimatoku*). Igualment, optem per transcriure el nom de l'esposa de Miyamoto com a Sak, terme que, en llengua ainu, significa 'estiu' i que, en japonès, es transcriu *Saki*. Per a una aproximació a la família Miyamoto, vegeu R. ŌSUGA (2013), *Shiraoi ainu no kenkyū I. Miyamoto ikashimatoku – Tsuma Saki o chūshin ni*, Shiraoi.

23. Miyamoto també apareix diverses vegades a la pel·lícula *Rira no hana wasureji*, filmada aquell mateix any 1947. Posteriorment, Miyamoto va aparèixer en obres com ara *Peuples primitifs d'aujourd'hui: Horizons de France* (1959) i en portades de llibres més recents, com ara *Un voyage chez les Aïnous Hokkaido-1938* (1989) i *Umi wo watatta Ainu* (2010). A. EISENSTAEDT (1946), «The hairy ainus. Japan's aborigines are strange relic of primitive man», *Life* (10 de juny), p. 109-115.

24. *Ainu life and legends*, de Kindaichi Kyōsuke, havia estat publicat pel Govern japonès l'any 1941 i formava part de la biblioteca d'Eudald Serra. L'obra va ser il·lustrada amb fotografies de Kinoshita Seizō i el seu autor recomanava visitar Shiraoi i Chikabumi: «the only two Ainu villages where sightseeing strangers are welcomed. So those who wish to see the daily life of the Ainu are advised to go there» (K. KINDAITI [1941], *Ainu life and legends*, Tòquio, p. 78). D'altra banda, és interessant comprovar com, a la dècada de 1940, Eudald Serra va tenir a la seva disposició diversos estudis sobre els ainus, entre els quals constaven els tres volums d'art ainu titulats *Ainu geijutsu* (Kindaichi Kyōsuke i Sugiyama Sueo, 1941-1942), així com *Ainu fireside stories* (John Batchelor, 1924), *The pit-dwellers of Hokaido and ainu place-names considered* (John Batchelor, 1925), *Ainu Life and Love, Echoes of a Departing Rage* (John Batchelor, 1927), *Ainu Life and Legends* (Kyosuke Kindaiti, 1941) i el número de la revista nord-americana *Life* de 1946 dedicat als ainus de Shiraoi.

25. Actualment, el Shiraoi Minzoku Hakubutsukan conserva prop de 300 fotografies de Kinoshita sobre

costums i personatges ainus, així com un centenar de fotografies de visitants i turistes que van aproximar-se a la població entre els anys 30 i els anys 80. Els hereus del fotògraf en conserven unes altres fotografies. *Shiraoi kotan - Kinoshita Seizō isaku shashinshū: kindai Shiraoi ainu no ayumi*, Shiraoi, 1988.

26. Serra va indicar numèricament els dies, però no pas el mes ni els dies de la setmana, de manera que no hem pogut arribar a saber amb certesa el mes precís del viatge a Hokkaidō. Amb tot, les fotografies revelen que es tractaria d'un mes calorós i sense neu, per tant, probablement va tenir lloc entre juliol i setembre de 1947.

27. Uns quants anys més tard, Serra recordava: «tuve ocasión de utilizar como modelo al jefe de este grupo étnico que se trasladó a Tokio para dar la bienvenida al general Mac Arthur, cuando el soldado americano ocupó el Japón». Ni la família de Miyamoto, ni altres descendents ainus de Shiraoi, ni tampoc la família del fotògraf Kinoshita, no ens han pogut confirmar aquesta trobada amb MacArthur (A. LLOPIS [1966], «Barceloneses en Nueva Guinea. Fin de un viaje: Eudaldo Serra, escultor de los nativos», *La Vanguardia* [24 de març], p. 53).

28. Entre les fotografies i els dibuixos de nens i nenes ainus, els hereus d'Eudald Serra conserven un dibuix del poblat ainu de Shiraoi de 1947 fet per una nena de cinc anys anomenada Echigo Rumiko. L'estiu de l'any 2015, la filla del fotògraf Kinoshita, Kinoshita Tokiyo, encara recordava amb emoció la curta estada d'Eudald Serra i haver-lo acompanyat mentre feia els diversos retrats d'ainus al taller del seu pare. D'altra banda, l'any 1953, el Museu Etnològic va organitzar una exposició de quaranta dibuixos de nens de Hokkaidō d'entre 7 i 11 anys, vuit dels quals van ser donats l'any següent pel seu propietari, Antonio Bachs, al Museu (A. LLOPIS [1966], «Barceloneses en Nueva Guinea. Fin de un viaje: Eudaldo Serra, escultor de los nativos», *La Vanguardia* [24 de març], p. 53; MEB, expedient 36, 4 de novembre de 1954; «Dibujos infantiles japoneses», *La Vanguardia*, 15 de març de 1953, p. 13, i MEB, expedient 36, 4 de novembre de 1954).

29. R. SIDDLE (1999), «From assimilation to indigenous rights: Ainu resistance since 1869», a *Ainu: Spirit of a Northern People*, Washington, University of Washington Press, p. 110-111.

30. Tal com es fa palès a les fotografies realitzades in situ, i tal com

ens van confirmar els familiars de Miyamoto, Yuki no tenia el tatuatge facial que Serra li va voler afegir, probablement, per donar un aire més antropològic i documental als retrats del Museu Etnològic. El Museu conserva tant la versió en guix com en pedra de tots dos retrats. El de Mamiya, en canvi, es troba a mans dels hereus de l'artista.

31. Els dos primers ingressos del nou museu es van dur a terme el 4 de febrer de 1949: 995 peces etnogràfiques i arqueològiques procedents principalment de l'Equador adquirides entre els mesos de setembre i octubre de 1948 a Leopoldo Gómez (MEB, expedient núm. 1, 1b i 2).

32. Arxiu del Museu Etnològic de Barcelona. Informe preparatiu de l'expedició de 1957 al Japó.

33. A partir de la dècada de 1970, hi van entrar algunes peces fetes pels ainus, però de tradició i fabricació artesanal moderna. Entre d'altres, hi podem trobar els característics bastonets de menjar (MEB 280-9/10), donats per Shigeko Suzuki el juny de 1976, i un conjunt de productes tèxtils (bitllers, bufandes, corbates, etcètera), fabricats per *Erumu yūkara* i que van ser donats pel *Club des Amis de l'Europe et de l'Art de Tokyo* l'estiu de 1976, després de ser exposats al Museu (MEB 281-160/183).

34. Tot i que, tradicionalment, la forma de les mànigues dels vestits era trapezoidal, l'*attush* adquirit per Eudald Serra té les mànigues rectes, seguint el model dels quimonos japonesos. Els ainus de Chikabumi d'època Taishō i Shōwa deien que feia més atractius els moviments de la dansa de la grua. En podem trobar uns altres exemples similars al Museu Ainu de Shiraoi, al Museu Etnogràfic de la prefectura d'Aomori, al Museu de Cultura Ainu de Nibutani, al Museu Municipal d'Asahikawa i al Mingeikan de Tòquio.

35. Aquest mateix motiu és el que decora l'*ikupasuy* (MEB 87-856).

36. Es tractava tan sols d'una demostració de les antigues cerimonies, tal com feia Miyamoto quan rebia visitants estrangers a la casa antiga conservada per a l'exposició pública. N. FENOSA i B. TILLIER (ed.) (2002), *Apel·les Fenosa: Catalogue raisonné de l'oeuvre sculpté*, Barcelona, Polígrafa, p. 653; Fenosa i el Japó, El Vendrell, Fundació Apel·les Fenosa, 2012, p. 38-39, i J. M. GARCÍA (2015), *La col·lecció Fenosa*, El Vendrell, Fundació Apel·les Fenosa, p. 56-57.